

Jarosław Sułkowski¹

**Skuteczna opieka sędziów i sądów w zakresie
realizacji praw i prawnie uzasadnionych interesów –
rozważania na tle art. 24 Konstytucji Hiszpanii**

Słowa kluczowe: prawo do sądu, ochrona praw podstawowych, sprawiedliwa procedura sądowa, gwarancje procesowe

Keywords: The right to a fair trial, protection of fundamental rights, due process, procedural guarantees

Streszczenie

Prawo do sądu, określane także jako „prawo-gwiazda” (*derecho-estrella*), traktowane jest jako podstawowa i niezmiennalna gwarancja praw człowieka. Uregulowane zostało w Konstytucji Hiszpanii dość szczegółowo i ujmowane jest jako zbiór gwarancji prawnych. Gwarancje te – od samego początku funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego – zostały odniesione do każdej fazy i rodzaju postępowania sądowego. Dzięki szybkiemu zuniwersalizowaniu tego prawa i odniesieniu go do – innych niż prawo karne – dziedzin prawa art. 24 Konstytucji zyskał miano prawa-„gwiazdy” (*derecho-estrella*) i znajduje się w centrum uwagi nie tylko doktryny prawa konstytucyjnego procesowego, prawa konstytucyjnego materialnego, ale także procesowego prawa karnego, cywilnego i administracyjnego. Jednak największe znaczenie dla zrozumienia hiszpańskiego spojrzenia na prawo do sądu ma uświadomienie sobie, że art. 24 Konstytucji przez ponad dwie dekady był przedmiotem niezwykle dynamicznej wykładni Trybunału Konstytucyjnego, którego orzecznictwo dotyczące prawa do sądu obejmuje kilkadziesiąt tysięcy orzeczeń.

¹ Autor jest adiunktem w Katedrze Prawa Konstytucyjnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. E-mail: sulkowski@wpia.uni.lodz.pl.

Summary**Right to obtain the effective protection of the Judges and the Courts
in the exercise of individual legitimate rights and interests –
considerations about Art. 24 of Spanish Constitution**

The right to the fair trial, also called in Spain as a “right-star” (*derecho-estrella*), is regarded as a basic and unalterable guarantee of human rights. It was regulated in detail in the Spanish Constitution, and is recognized as a set of legal guarantees. These guarantees – from the very beginning of the functioning of the Constitutional Court – were related to each phase and type of litigation. Thanks to the fast universalization of the right, this “right-star” is analyzed not only by the representatives of the doctrine of the constitutional law, but also of the procedural criminal law, the civil law and the administrative law. The greatest importance for the understanding the Spanish view of the right to the fair trial has the jurisprudence of the Constitutional Court which for more than two decades has been interpreted dynamically the above mentioned right.

✱

I.

Na prawo do sądu w każdym współczesnym demokratycznym państwie składa się wiązka wielu bardziej szczegółowych uprawnień. Pewną trudnością jest ich syntetyczne ujęcie, gdyż siłą rzeczy musi to prowadzić do spłaszczenia rozważań. W Hiszpanii pojawia się dodatkowa okoliczność komplikująca zaprezentowanie teoretycznego i praktycznego znaczenia prawa do sądu. Jest nią sposób interpretacji art. 24 Konstytucji, który jest wykładany jako źródło obowiązku zapewnienia ochrony sądowej jednostki także przez hiszpański Trybunał Konstytucyjny (*Tribunal Constitucional de España*; dalej: TCE)².

Prawa podmiotowe zagwarantowane przez konstytucję lub ustawy – zgodnie z art. 24 ust. 1 Konstytucji Hiszpanii – podlegają ochronie i nikt nie

² M.H. Ramos, *El nuevo trámite de admisión del recurso de amparo constitucional*, Madryt 2009, s. 39.

może zostać pozbawiony możliwości ich dochodzenia. Ochrona ta jest realizowana najpierw przed sądami powszechnymi, co potwierdza art. 53 ust. 2 Konstytucji Hiszpanii. Stanowi on, że ochrona wolności i praw wymienionych w art. 14 oraz sekcji I rozdziału II Konstytucji dokonuje się przed sądami powszechnymi (*tribunales ordinarios*) w postępowaniu uproszczonym i mającym pierwszeństwo, a tylko w określonym wypadku – przed Trybunałem Konstytucyjnym w postępowaniu zainicjowanym wniesieniem skargi o ochronę praw. W przepisie tym mowa o sądownictwie powszechnym i sądzie konstytucyjnym, co pozwala wyróżnić zwykłą i szczególną ochronę praw podmiotowych³. Skoro ochrona praw podmiotowych jednostki jest realizowana najpierw przed sądami, to one są najważniejszymi gwarantami tychże praw. Trzeba jednak odnotować, że w poszczególnych postępowaniach sądowych (cywilnych, karnych, administracyjnych i tych z zakresu prawa pracy) strony nie były chronione przed niekonstytucyjną ingerencją w ich prawa podmiotowe. Problem ten wiązał się częściowo z niewłaściwą implementacją art. 53 ust. 2 Konstytucji. Choć z przepisu tego wynika, że niekonstytucyjną ingerencją w prawa podmiotowe jednostki należy usuwać najpierw na drodze sądowej oraz że skarga o ochronę praw przed Trybunałem Konstytucyjnym (*amparo*) powinna być traktowana jako środek subsydiarny, to jednak ustawodawca nie zrealizował tego konstytucyjnego założenia⁴.

Z tego względu od samego początku skarga *amparo* była uważana przez Trybunał za środek ochrony praw o dwojakim charakterze. W wyroku o sygn. STC 1/1981 z 26 stycznia 1981 r.⁵ TCE stwierdził, że „głównym celem skargi jest [...] ochrona wolności i praw [...] w sytuacji, w której zwykłe postępowania [...] okazały się nieskuteczne. Obok tego celu [...] pojawia się także inny – obiektywna ochrona Konstytucji”⁶. Tak samo skargę definiowali

³ D.P. Vélez, *Amparo constitucional en España: Estudio sobre una experiencia de dulce y agraz*, „Estudios Constitucionales” 2007, año 5, no. 1, s. 397.

⁴ I. Díez-Picazo Giménez, *El artículo 53.2 de la Constitución: interpretación y alternativas de desarrollo*, [w:] *Tribunal Constitucional, jurisdicción ordinaria y derechos fundamentales*, A. Oliwa Santos y I. Díez-Picazo Giménez, Madryt 1996, s. 67 i n.

⁵ Teksty wyroków przywoływanych w opracowaniu dostępne są na stronie internetowej: <http://hj.tribunalconstitucional.es/HJ/pl/Resolucion/Show> (10.01.2016).

⁶ Pogląd ten TCE powtórzył w wyrokach z 9 maja 1994 r., STC 143/1994, czy np. 26 lipca 2001 r., STC 175/2001.

liczni przedstawiciele doktryny. Oba cele, przynajmniej na początku funkcjonowania *amparo*, wydawały się równie istotne, zwłaszcza że każdy z nich miał podstawę konstytucyjną. Z czasem jednak dochodziło do zachwiania równowagi między nimi. Taki kierunek wykładni spowodował, że orzecznictwo TCE w sprawach wydanych w ramach kompetencji skargowej (*recurso de amparo*) mieści się w pojęciu efektywnej ochrony sądowej⁷. Dorobek orzeczniczy jest ogromny, liczy kilkadziesiąt tysięcy orzeczeń – przez lata *amparo* było traktowane jako swoista trzecia instancja sądowa, a sprawy dotyczące naruszenia praw podmiotowych wynikających z art. 24 Konstytucji stanowiły 90% z ok. 10 000 spraw rozpoznawanych rocznie przez TCE. W przeciwieństwie więc do prawa polskiego, w którym postępowania skargokonstytucyjnego nie wiąże się wprost z prawem do sądu (a w każdym razie czyni się to z rezerwą), w Hiszpanii częścią prawa do sądu jest ochrona praw podmiotowych realizowana na podstawie art. 53 ust. 2 Konstytucji za pomocą skargi o ochronę praw.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest analiza konstytucyjnych standardów prawa do sądu przewidzianych w Konstytucji Hiszpanii z 1978 r. Analiza ta zostanie przeprowadzona w oparciu o regulację konstytucyjną oraz orzecznictwo hiszpańskiego Trybunału Konstytucyjnego odnoszące się do art. 24 Konstytucji. Analiza ta zmierza do ustalenia zakresu podmiotowego i przedmiotowego tego prawa, jego ewentualnych ograniczeń oraz wskazania jakie elementy składają się na konstytucyjny model prawa do sądu.

II.

Prawo do sądu⁸, określane także „prawem-gwiazdą” (*derecho-estrella*), traktowane jest jako podstawowa i niezmiennalna gwarancja praw człowieka⁹. Ure-

⁷ L. Martín Rebollo, *Constitución Española*, Navarra 2003, s. 88.

⁸ Hiszpańska konstytucja prawo do sądu ujmuje w sposób szeroki jako prawo do „skutecznej opieki sędziów i sądów w zakresie realizacji swych praw i prawnie uzasadnionych interesów” (*la tutela efectiva de los jueces y tribunales en el ejercicio de sus derechos e intereses legítimos*). W niniejszej publikacji będę posługiwał się terminem „prawo do sądu” jako synonim hiszpańskiej formuły konstytucyjnej.

⁹ I. Díez- Picazo Giménez, *Notas sobre el derecho a la tutela judicial efectiva*, „Poder Judicial” 1987, nr 5, s. 41; F. Valdés Dal-Ré, M.E. Casas Baamonde, *Tutela judicial, competencia de la*

gulowane zostało w Konstytucji Hiszpanii dość szczegółowo i ujmowane jest jako zbiór gwarancji prawnych¹⁰. Zgodnie z art. 24 ust. 1 Konstytucji Hiszpanii wszyscy mają prawo do otrzymania skutecznej¹¹ opieki sędziów i sądów w zakresie realizacji swych praw i prawnie uzasadnionych interesów¹². W żadnym wypadku nie można nikogo pozbawić możliwości dochodzenia swych praw. Przepis ten jest powszechnie traktowany jako dostęp do jurysdykcji sądowej rozumianej jako aktywność sędziego, która prowadzi do wydania rozstrzygnięcia sądowego¹³. Drugi ustęp art. 24 Konstytucji zawiera liczne gwarancje procesowe odnoszące się głównie do procedury karnej i zalicza do nich prawo do obrony i do obecności adwokata, do powiadomienia o sformułowanym oskarżeniu, do jawnego procesu bez nieuzasadnionej zwłoki i z zachowaniem wszelkich gwarancji, do wykorzystania odpowiednich środków dowodowych dla swej obrony, do nieskładania zeznań przeciwko sobie, do nieprzyznania się do winy i do domniemania niewinności. Gwarancje te – od samego początku funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego – zostały odniesione do każdej fazy i rodzaju postępowania sądowego. W wyroku z 22 kwietnia 1981 r. Trybunał (badając sprawę cywilną) stwierdził, że art. 24 Konstytucji poręcza prawo do obrony, podkreślając jego istotne znaczenie dla jednostki. Na każdym etapie postępowania, w którym wydawane są orzeczenia oddziałujące na sytuację prawną jednostki, strona musi zostać wysłuchana i należy jej umożliwić korzystanie z pozostałych gwarancji przewidzianych w tym przepisie Konstytucji¹⁴. Postanowienia tego przepisu znajdują zastosowanie w innych postępowaniach, jego znaczenie może mieć więc charakter uniwersalny¹⁵.

jurisdicción social y acceso al proceso de trabajo, „Derecho Privado y Constitución” 1994, nr 4, s. 12.

¹⁰ F.B. Callejón, *Manual de derecho constitucional*, vol. II, Madryt 2005, s. 248.

¹¹ Trzeba podkreślić, że Konstytucja odnosi skuteczność do ochrony sądowej, podczas gdy właściwsze byłoby wiązanie skuteczności z prawem do ochrony sądowej a nie z nią samą – J. Almagro Nosete, *Poder judicial y Tribunal de Garantías en la nueva Constitución*, *Lecturas sobre la Constitución Española*, t. I, Madryt 1978, s. 304.

¹² Podnosi się wszak, że skuteczność powinna zostać odniesiona do prawa a nie do ochrony sądowej – J. Almagro Nosete, *Poder...*, s. 304.

¹³ A. Mata Canto, *El derecho a la tutela judicial efectiva en la doctrina del Tribunal Constitucional (artículo 24 de la Constitución)*, Madryt 1984, s. 10.

¹⁴ Wyrok TCE z 22 kwietnia 1981 r., STC 13/1981.

¹⁵ L.M. Díez-Picazo Giménez, *Sistema de derechos fundamentales*, Nawarra 2013, s. 404; F.B. Callejón, *Manual...*, s. 248–249.

Między dwiema częściami art. 24 Konstytucji zachodzi też ścisła i dość oczywista zależność, gdyż gwarancje procesowe określone w drugim ustępie składają się na pojęcie procesu praworządnego (*debido proceso*). Artykuł 24 Konstytucji jest więc źródłem co najmniej czterech praw podmiotowych: 1) prawa dostępu do sądu; 2) prawa do sędziego spełniającego warunki określone prawem; 3) prawa do gwarancji procesowych (prawo do praworządnego procesu) oraz 4) prawa do szczególnych gwarancji obowiązujących w procesie karnym.

III.

Skuteczna opieka sędziów i sądów zależy również od gwarancji, jakie ustawa zasadnicza przyznaje władzy sądowniczej w tytule VI Konstytucji. W szczególności chodzi o art. 118–120, które gwarantują, że wykonywanie wyroków oraz pozostałych prawomocnych postanowień sędziów i sądów, jak również żądane przez nich współdziałanie w trakcie postępowania oraz wykonywania orzeczeń sądowych jest obowiązkowe; zapewniają, że wymiar sprawiedliwości jest bezpłatny, jeżeli tak stanowi ustawa oraz w każdym wypadku względem osób, które dowiodą niedostatku środków do sądowego dochodzenia swych praw; a ponadto, że postępowanie sądowe jest jawne (z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawy procesowe), ustne (przede wszystkim w sprawach karnych) i że orzeczenia winny zawsze posiadać uzasadnienie i być ogłaszane na posiedzeniu jawnym.

Konstytucja reguluje także ustrój sądów i status prawny sędziów¹⁶. Przesądza, że wymiar sprawiedliwości pochodzi od ludu i jest wykonywany w imieniu Króla przez sędziów, wykonujących władzę sądową, niezawisłych, nieusuwalnych, odpowiedzialnych i podległych jedynie ustawie. Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości we wszelkiego typu procesach, zarówno w zakresie wyrokowania, jak i zapewnienia wykonania wyroku, należy wyłącznie do sądów określonych przez ustawy, zgodnie z ustawowo ustaloną ich

¹⁶ Choć jak stanowi art. 122 ust. 1 Konstytucji, ustawa organiczna o władzy sądowniczej określa tworzenie, funkcjonowanie i zarząd sądów, jak również status prawny sędziów zawodowych tworzących jednolitą korporację oraz personelu pomocniczego administracji wymiaru sprawiedliwości.

właściwością i procedurą. Konstytucja ogranicza możliwość przesunięć kadrowych sędziów, zabrania ich zwalniania, zawieszania, przenoszenia oraz emerytowania (*jubilados*) inaczej, jak na skutek przyczyn przewidzianych w ustawie i z zachowaniem gwarancji określonych w ustawie.

IV.

Zakres podmiotowy prawa do sądu jest „najszerzy spośród wszystkich praw zawartych w Konstytucji”¹⁷. Jeśli więc ustawodawca przyznaje określonemu podmiotowi prawa lub obowiązki, to logiczną tego konsekwencją jest zapewnienie ochrony tych praw (także przez określenie zakresu obowiązków)¹⁸. Prawo do sądu przysługuje każdemu, kto ma interes prawny zasługujący na ochronę i – zdaniem Trybunału – trudno wyobrazić sobie prawo o szerszym zakresie podmiotowym. O możliwości korzystania z art. 24 ust. 1 Konstytucji nie decyduje więc przynależność do określonej kategorii podmiotów, obywatelstwo itp., ale sam fakt bycia podmiotem określonych praw lub obowiązków.

Adresatami tego prawa są Hiszpanie, obcokrajowcy i bezpaństwowcy¹⁹ – i to nie tylko ze względu na literalne brzmienie przepisu, ale również z uwagi na ochronę godności ludzkiej²⁰ – a ponadto osoby prawne, jednostki nieposiadające osobowości prawnej²¹, także podmioty publiczne. Wprawdzie Trybunał zastrzega, że osoby publiczne mogą być ograniczone w korzystaniu z tego prawa, jednak wielokrotnie stwierdzał naruszenie prawa do sądu podmiotów nieprywatnych takich, jak: samorząd Katalonii²², organ publiczny pełniący funkcję likwidatora w przypadku likwidacji firm ubezpieczeniowych przejętych przez państwo (*Comisión Liquidadora de Entidades Asegu-*

¹⁷ I. Díez-Picazo Giménez, *Reflexiones sobre algunas facetas del derecho fundamental a la tutela judicial efectiva*, „Cuadernos de Derecho Público” 2000, nr 10, s. 37.

¹⁸ Ibidem, s. 15.

¹⁹ Wyrok TCE z 7 lipca 1987 r., STC 115/1987.

²⁰ Wyrok TCE z 23 listopada 1984 r., STC 107/1984.

²¹ Trybunał uznał, że prawo do sądu przysługuje grupie parlamentarnej należącej do partii politycznej, która została rozwiązana – wyrok TCE z 17 grudnia 2007 r., TC 251/2007.

²² Wyrok TCE z 26 lipca 2001 r., STC 175/2001.

radoras)²³, Narodowy Instytut Zdrowia (*Instituto Nacional de la Salud*)²⁴. Podobnie, zdaniem Trybunału, prawo do sądu przysługuje funkcjonariuszowi służby cywilnej usuniętemu ze służby²⁵, związkom zawodowym w zakresie praw członków związku²⁶, odpowiednikom polskich samorządów zaufania publicznego (*colegios profesionales*)²⁷, radnym wobec aktów podjętych przez samorząd także w sytuacjach, gdy radny nie głosował przeciw temu aktowi²⁸, profesorom szkół wyższych co do programu przedmiotu zaakceptowanego przez ich jednostkę naukową²⁹. Różnorodność praw i podmiotów korzystających z sądowej ochrony pozwala stwierdzić, że Trybunał Konstytucyjny stara się zagwarantować skuteczność art. 24 ust. 1 Konstytucji w możliwie najszerszym zakresie.

Funkcjonowanie sądownictwa oparte jest na jedności wymiaru sprawiedliwości, która stanowi podstawę organizacji i funkcjonowania sądów, z wyjątkiem na rzecz wykonywania odrębnego – wojskowego wymiaru sprawiedliwości w zakresie ściśle wojskowym i wypadkach stanu oblężenia, zgodnie z zasadami Konstytucji (co także pozostawiono uregulowaniu ustawowemu).

V.

Efektywna ochrona sędziów i sądów ma charakter autonomiczny i jest prawem materialnym, którego treść – zdaniem Trybunału – należy odczytywać w sposób odpowiadający jego istocie. Znaczenie tego prawa wykracza poza wymiar ściśle proceduralny. Jest ono określane jako prawo do świadczenia (*derecho de prestación*), którego kształt prawny zależy od regulacji ustawowej³⁰. Prawo do sądu stało się źródłem dalszych wyprowadzanych z niego praw. Oczywiście do pewnego stopnia jest rzeczą konwencji określony spo-

²³ Wyrok TCE z 11 października 1999 r., STC 179/1999.

²⁴ Wyrok TCE z 10 kwietnia 2000 r., STC 100/2000.

²⁵ Wyrok TCE z 3 lutego 2000 r., STC 31/2000.

²⁶ Wyrok TCE z 13 września 2004 r., STC 142/2004.

²⁷ Wyrok TCE 23 marca 2004 r., STC 45/2004.

²⁸ Wyrok TCE z 18 października 2004 r., STC 173/2004.

²⁹ Wyrok TCE z 5 czerwca 2006 r., STC 172/2006.

³⁰ Wyrok TCE z 30 września 1985 r., STC 99/1985.

sób klasyfikowania praw wyinterpretowanych z art. 24 ust. 1 Konstytucji. Jest to zresztą dość trudne z uwagi na wielość tych uprawnień i niezwykle bogate orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Bez względu na podstawę prawną poszczególnych uprawnień możliwe jest z pewnością wyodrębnienie praw, które można zaliczyć do kanonu sądowej ochrony prawa. Chodzi więc o prawa składające się na konstytucyjny proces sądowy, przy oczywistym założeniu, że standard konstytucyjny zależy od wielu czynników, takich jak rodzaj chronionych praw, rodzaj postępowania, faza postępowania, instancja sądowa itd. Trybunał wskazał na cztery podstawowe elementy składające się na to prawo. Po pierwsze, ochrona poręczona w art. 24 ust. 1 Konstytucji obejmuje (uznany przez Trybunał za jądro tej ochrony³¹) dostęp do właściwego sędziego lub sądu, z wszelkimi roszczeniami i z zastrzeżeniem, że koszty sądowe nie mogą stać się barierą zamykającą drogę sądową. Po drugie, prawo do sądu obejmuje prawo do uzyskania orzeczenia sądowego kończącego spór wydane przez sąd właściwej instancji³². Po trzecie, w sądowej ochronie chodzi także o prawo do wykonania orzeczenia sądowego³³. Ostatnim komponentem jest prawo do uruchamiania postępowań prawem przewidzianych³⁴.

VI.

Najważniejszym elementem prawa do sądu jest prawo dostępu do sądu. Hiszpańska doktryna określa je także jako prawo dostępu do sprawiedliwości (*justicia*), jurysdykcji sądowej (*jurisdicción*) lub praworządneho procesu (*proceso debido*). Dostęp do sądu jest pierwotny i oznacza, że każde prawo lub interes prawny zasługuje na ochronę realizowaną przed organem

³¹ Wyroki TCE z: 7 lutego 1995 r., STC 37/1995, 22 kwietnia 2004 r., STC 73/2004, 26 września 2005 r., STC 237/2005, 13 października 2008 r., STC 119/2008, 27 kwietnia 2010 r., STC 29/2010.

³² Wyroki TCE z 14 lipca 2003 r., STC 144/2003, 9 października 2006 r., STC 290/2006, 27 kwietnia 2010 r., STC 24/2010.

³³ Wyroki TCE z 29 listopada 2004 r., STC 224/2004, 9 października 2006 r., STC 282/2006, 27 kwietnia 2010 r., STC 20/2010.

³⁴ Wyroki TCE z 8 lutego 1993 r., STC 37/1993, 5 maja 2000 r., STC 111/2000, 21 stycznia 2002 r., STC 21/2002, 24 marca 2003 r., STC 59/2003.

sądowym z zastrzeżeniem, iż konstytucyjnie niedopuszczalne jest zamykanie drogi sądowej. Potwierdził to Trybunał Konstytucyjny, który w wyroku z 30 czerwca 1993 r.³⁵ stwierdził, że jeśli art. 24 ust. 1 Konstytucji przyznaje wszystkim prawo do uzyskania efektywnej ochrony sądowej przed sędziami i Trybunałami, obejmującej prawa lub legitymowane interesy, to pierwszym składnikiem tego prawa w ujęciu logicznym i chronologicznym jest bycie stroną procesu i wszczęcie aktywności sądowej, która prowadzi do wydania rozstrzygnięcia sądu o dochodzonych roszczeniach. Wyrok ten został następnie powtórzony w kilku kolejnych wypowiedziach Trybunału, z zastrzeżeniem, że pierwotny charakter dostępu do sądu jest nie tylko logiczny i chronologiczny, ale przede wszystkim konstytucyjny³⁶.

Trybunał wielokrotnie wskazywał na „oczywiste” konsekwencje dostępu do sądu, które sprowadzają się do reguły *pro actione*. W najogólniejszym ujęciu oznaczają one, że wykładnia wszelkich warunków formalnych dokonywana przez organy sądowe powinna dawać pierwszeństwo dostępowi do sądu i jego urzeczywistnieniu³⁷. Ewentualne uchybienia w spełnieniu warunków wstępnych wszczęcia postępowania powinny móc zostać skorygowane w ramach właściwej procedury³⁸. W tym kontekście na uwagę zasługuje wyrok z 16 listopada 2004 r.³⁹, w którym Trybunał stwierdził m.in., że organy sądowe są konstytucyjnie zobowiązane do stosowania norm prawnych określających warunki wstępne i formalne wszczęcia postępowania sądowego w taki sposób, by uniknąć formalistycznego do nich podejścia, które przekształciłoby te warunki w przeszkody do uruchomienia procedury sądowej⁴⁰.

Podobnie Trybunał odniósł się do zagadnienia opłat sądowych. Należy przypomnieć, że Konstytucja hiszpańska przewiduje, iż wymiar sprawiedliwości jest bezpłatny, jeżeli tak stanowi ustawa oraz w każdym wypadku względem osób, które dowiodą niedostatku środków do sądowego do-

³⁵ STC 217/1993.

³⁶ Wyroki TCE z 7 lutego 1995 r., STC 37/1995, 14 lutego 1995 r., STC 46/1995, 6 marca 1995 r., STC 55/1995, 3 kwietnia 1995 r., STC 64/1995.

³⁷ Wyrok TCE z 21 grudnia 1987 r., STC 206/1987, I.C. Iglesias Canle, *El derecho a los recursos en la jurisprudencia del Tribunal Constitucional*, „Dereit” 1995, vol. IV, no. 1, s. 263.

³⁸ Wyrok TCE z 21 lutego 1989 r., STC 46/1989.

³⁹ Wyrok TCE z 2 lutego 2004 r., STC 203/2004.

⁴⁰ Wyrok TCE z 2 lutego 2004 r., STC 203/2004.

chodzenia swych praw. Jeśli jednak ustawodawca wprowadza opłaty, ich nieuiszczenie nie może powodować automatycznego zamknięcia drogi sądowej⁴¹. Także obecność strony na sali sądowej jest stanem „preferowanym” w orzecznictwie Trybunału. W jednym z wyroków stwierdził on, że prawo dostępu do sądu oznacza także, że rozpoznanie sprawy pod nieobecność strony możliwe jest wyjątkowo, wyłącznie wtedy, gdy wszystkie sposoby przeprowadzenia postępowania w obecności strony okazały się bezskuteczne⁴². Doktryna *pro actione* znalazła także zastosowanie w odniesieniu do terminów wniesienia środka inicjującego postępowanie. W wyroku z 4 kwietnia 2005 r.⁴³ Trybunał uznał, że odnosi się ona „bardziej” do strony postępowania a „mniej” do terminów procesowych, jeśli nie prowadzi to do wniosków irracjonalnych. Dlatego też stwierdził naruszenie prawa dostępu do sądu skarżącego, który najpierw próbował wszcząć postępowanie w niewłaściwym trybie, a następnie – w wyniku podjętych prób – zainicjował postępowanie właściwe jednak już po terminie.

Niezwykle bogate jest także orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego dotyczące dostępu do sądu w postępowaniu sądoadministracyjnym. Trybunał wielokrotnie stwierdzał naruszenie prawa dostępu do sądu, wskazując na zbyt restrykcyjne traktowanie warunków wszczęcia takiego postępowania. Niekonstytucyjne były więc np.: odmowa wszczęcia postępowania ze względu na wadliwe zawiadomienie o wszczęciu postępowania egzekucyjnego (wyrok o sygn. STC 102/2004); złożenie środka odwoławczego po terminie na skutek wadliwego pouczenia strony postępowania (wyrok o sygn. STC 154/2004); czy wadliwe zakwalifikowanie przez organ administracyjny środka odwoławczego (wyrok o sygn. STC 243/2005). Naruszenia prawa dostępu do sądu były też stwierdzane w związku z beczynnością administracji (*silencio administrativo*)⁴⁴ – interesujące rozwiązanie przyjęto w sprawach o sygn. STC 188/2003⁴⁵, STC 39/2006⁴⁶, STC 239/2007⁴⁷, w których Try-

⁴¹ Wyroki TCE z 16 lutego 2012 r., STC 20/2012, 17 kwietnia 2012 r., STC 79/2012.

⁴² Wyrok TCE z 11 czerwca 1992 r., STC 96/1992.

⁴³ Wyrok TCE z 11 września 2006 r., STC 256/2006.

⁴⁴ Wyroki TCE z 16 stycznia 2006 r., STC 14/2006, z 13 lutego 2006 r., STC 39/2006, z 22 grudnia 2008 r., STC 175/2008.

⁴⁵ Wyrok TCE z 27 października 2003 r.

⁴⁶ Wyrok TCE z 13 lutego 2006 r.

⁴⁷ Wyrok TCE z 10 grudnia 2007 r.

bunał uznał, że dopuszczalne jest postępowanie administracyjne przeciwko aktowi administracyjnemu wydanemu w sprawie, który treściowo odpowiada innemu aktowi administracyjnemu formalnie niewydanemu przez organ administracyjny i to bez konieczności wezwania do usunięcia naruszenia prawa w związku z bezczynnością organu⁴⁸.

Wykładnia „przyjazna” dostępowi do sądu odnosi się do zwykłej jurysdykcji sądowej, a nie do postępowań, których specyfika prawna jest odmienna, zwłaszcza do skargi na ochronę praw (*amparo*).

Dostęp do sądu, na co także zwracał uwagę Trybunał Konstytucyjny, musi być uwzględniany przez ustawodawcę, w szczególności w sprawach, w których Konstytucja wprost wymaga kontroli sądowej. Chodzi więc o działania procesowe w ramach procedury karnej (art. 17, art. 18, art. 20 Konstytucji), nadzór sądów nad działalnością stowarzyszeń (art. 22), czy kontrolę administracji publicznej – jak wynika z art. 106 ust. 1 Konstytucji, sądy sprawują kontrolę władzy reglamentacyjnej oraz legalności działania administracji, jak również zgodności z celami, dla których została powołana.

VII.

Sprawiedliwy proces zależy od ścisłego przestrzegania zakazu pozbawiania ochrony prawnej (*prohibición de la indefensión*). Jest on do pewnego stopnia negatywnym ujęciem konstytucyjnego prawa dostępu do sądu (sędziogo) i również uznawany jest przez Trybunał za prawo pierwotne⁴⁹. Zdefiniowanie zakazu jest trudne, gdyż jego natura, jak trafnie stwierdza Ignacio Borrajo Inieta, jest kameleonowa⁵⁰. Jego istota wyraża się przede wszystkim w potencjalności (abstrakcyjności), gdyż może znaleźć zastosowanie w licznych przypadkach i to zarówno wobec stron postępowania, jak

⁴⁸ Strona postępowania administracyjnego kilkakrotnie wzywała organ administracyjny do działania, ten jednak ustosunkował się pisemnie dopiero do ostatniego z wezwań złożonego po upływie pięciu lat od pierwszego wezwania. Odpowiedź ta została zaskarżona do sądu administracyjnego, który uznał, że przez pięć lat skarżący nie podejmował środków przeciwdziałających bezczynności i dlatego jego skarga podlegała odrzuceniu.

⁴⁹ Wyrok TCE z 25 stycznia 1983 r., STC 3/1983.

⁵⁰ I. Borrajo Inieta, *El derecho a la tutela sin indefensión (art. 24.1 CE): guión de cuestiones*, „Cuadernos de Derecho Público” 2000, nr 10, s. 39–40.

i do podmiotów niebędących stronami. Zakaz ten jest rozumiany jako idea obejmująca konieczność ochrony przed naruszeniami wszelkich praw konstytucyjnych, których źródłem jest art. 24 Konstytucji⁵¹. Jest on zatem odnoszony do poszczególnych praw proceduralnych w ramach różnych postępowań sądowych (cywilne, karne, spraw społecznych, wyborcze) i dotyczy sytuacji, w których strona zostaje bezprawnie pozbawiona lub ograniczona ochrony praw procesowych, w następstwie czego – bez własnej winy – doznaje uszczerbku w prawach lub chronionych interesach. Trybunał Konstytucyjny – określając czym jest omawiany zakaz – stwierdził, że obejmuje on przypadki pozbawienia lub znaczącego ograniczenia prawa do obrony i takie zauważalne zachwianie zasady kontrydiktoryjności procesu oraz zasady równości stron, które uniemożliwia lub znacznie utrudnia zdolność do zdefiniowania (objętego ochroną) prawa lub stawiania zarzutów, wydających się stronie właściwymi dla ochrony własnych interesów, przy czym zakaz pozbawiania ochrony prawnej powinien być każdorazowo wiązany z określonymi działaniami organu sądowego⁵².

Zakaz pozbawiania możliwości ochrony własnych praw znajduje także dość uniwersalne zastosowanie w orzecznictwie, gdyż wiele sytuacji procesowych jest kwalifikowanych jako przykład naruszenia tego zakazu. Dość często jest odnoszony do postępowania dowodowego. W wyroku z 14 marca 2005 r. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że sądy dopuściły się naruszenia art. 24 ust. 1 zdanie drugie Konstytucji, gdyż argumentacja prawna zastosowana przez sąd drugiej instancji była radykalnie odmienna (ale także niekorzystna z punktu widzenia skarżącego) od podstaw prawnych orzeczenia organu rentowego. Trybunał uznał – powołując się na wcześniejsze orzecznictwo⁵³ – że sąd nie może zmieniać orzeczenia i zawartej w nim argumentacji prawnej w taki sposób i tak dalece, by uniemożliwić stronie wypowiedzenie się co do podstaw nowego merytorycznego stanowiska sądu drugiej

⁵¹ Tak na przykład w wyrokach TCE z 4 kwietnia 1984 r., STC 48/1984, z 14 lipca 2003 r., STC 146/2003, z 3 lipca 2006 r., STC 199/2006.

⁵² Wyroki TCE z 14 lutego 2002 r., STC 40/2002, z 23 kwietnia 2001 r., STC 101/2001, z 18 czerwca 2001 r., STC 143/2001.

⁵³ Wyroki TCE z 29 listopada 1999 r., STC 215/1999, z 2 października 2000 r., STC 227/2000, z 15 stycznia 2001 r., STC 5/2001, z 11 lutego 2002 r., STC 27/2002, z 30 września 2002 r., STC 169/2002, z 16 czerwca 2003 r., STC 110/2003.

instancji⁵⁴. Naruszenia zakazu zawartego w art. 24 ust. 1 zdanie drugie Konstytucji Trybunał dopatrzył się także w egzekucji prowadzonej przeciwko dłużnikowi solidarnemu nieuczestniczącemu w postępowaniu sądowym dotyczącym dochodzonej wierzytelności⁵⁵, czy w niewysłuchaniu w postępowaniu apelacyjnym zstępnych zmarłej strony tego postępowania⁵⁶.

VIII.

Jak wynika z art. 120 ust. 3 Konstytucji, uzasadnienie jest obligatoryjnym elementem każdego wyroku, dlatego kolejnym prawem powszechnie zaliczanym do elementów składających się na skuteczną opiekę sędziów i sądów jest prawo do uzyskania orzeczenia co do istoty sprawy należycie uzasadnionego⁵⁷, wydanego przez właściwy organ sądowy⁵⁸. Motywowanie orzeczeń jest jednocześnie obowiązkiem sędziego, któremu odpowiada uprawnienie strony do jego uzyskania⁵⁹. W orzecznictwie prawo to funkcjonuje w dwóch znaczeniach.

Z jednej strony (w ścisłym znaczeniu) wymaga ono, by wyrok kończył spór prowadzony przed sądem i sąd rozstrzygnął o żądaniach stron (o prawach lub interesach)⁶⁰. Uzasadnienie musi być spójne i rozsądne, a jeśli między rozstrzygnięciem sądowym a motywami istnieje rozbieżność, dochodzi do naruszenia prawa do efektywnej ochrony sądowej⁶¹. Uzasadnienie jest spójne, gdy w motywach orzeczenia sąd odnosi się do żądań strony,

⁵⁴ Wyrok TCE z 13 marca 2005 r., STC 53/2005.

⁵⁵ Wyrok TCE z 4 listopada 2010 r., STC 53/2010.

⁵⁶ Wyrok TCE z 4 października 2010 r., STC 54/2010.

⁵⁷ A.M. Romero Coloma, *El artículo 24 de la Constitución: Análisis y valoración. El acceso a la justicia*, Barcelona, 1993, s. 20–21, I. Borrajo Iniesta, I. Díez-Picazo Giménez, F. Fernández Farreres, *El derecho a la tutela judicial efectiva y el recurso de amparo (Una reflexión sobre la jurisprudencia constitucional)*, Madryt 1995, s. 77 i n.

⁵⁸ TK wymaga sporządzania uzasadnienia także wtedy, gdy sędzia wykracza poza sprawowanie wymiaru sprawiedliwości (np. w postępowaniu penitencjarnym wyrok TCE z 30 czerwca 2003 r., STC ^{128/2003}).

⁵⁹ Wyrok TCE z 24 kwietnia 2006 r., STC 118/2006.

⁶⁰ Pominięcie tych żądań oznacza zawsze naruszenie prawa do sądu – wyrok TCE z 29 listopada 1999 r., STC 215/1999.

⁶¹ Wyrok TCE z 23 marca 2004 r., STC 42/2004.

a stanowisko to uzasadnia argumentami jurydycznymi⁶². Oczywiście nie istnieje określony model uzasadniania orzeczeń, ale warunkami *sine qua non* jego dostateczności jest skonkretyzowanie skutków prawnych w danym przypadku, z uwzględnieniem roszczeń stron oraz okoliczności im towarzyszących⁶³.

Rozsądnosc uzasadnienia jest pojęciem definiowanym z reguły negatywnie. W licznych wyrokach Trybunał wypracował standard konstytucyjny w tym zakresie i uznał, między innymi, że rozsądnosc nie może być sprawdzana do przeciwieństwa „nierozsądnosci” i że nie pokrywa się z ustalaniem co jest prawdziwe, a co fałszywe, zatem nie może być utożsamiana z prawdą obiektywną (choć pozostaje z nią w związku); ponadto uzasadnienie nie jest rozsądne, gdy odnosi się do przesłanek nieistniejących, ewidentnie błędnych, albo gdy argumentacja zawiera błędy logiczne, a wyprowadzone przez sąd wnioski nie mogą zostać uznane za umotywowane⁶⁴.

W kontekście wymogu rozsądnosci motywów wyroku Trybunał sformułował linię orzecniczą dotyczącą błędu uzasadnienia. Błędem, w ocenie Trybunału, jest wadliwe odniesienie się do sfery faktów lub założeń, na których opiera się orzeczenie, które negatywnie skutkuje w sferze rozstrzygania sporu⁶⁵. Negatywny skutek występuje, zdaniem Trybunału, gdy: a) wadliwe ustalenia przekładają się na *ratio decidendi* w ten sposób, że nie można odczytać jej znaczenia, co nie miałyby miejsca, gdyby błąd nie wystąpił; b) błąd jest konsekwencją działania organu sądowego, a nie strony postępowania; c) błąd jest faktyczny i oczywisty, bo prowadzi do wniosków absurdalnych lub sprzecznych z elementarnymi zasadami logiki lub doświadczenia życiowego; d) błąd negatywnie oddziałuje na sytuację prawną jednostki⁶⁶.

W drugim ujęciu prawo do uzyskania orzeczenia co do istoty odnoszone jest do postępowania przed trybunałami najwyższymi wspólnot autonomicznych, które kontrolują orzeczenia wydane w niższych instancjach oraz orzeczenia Trybunału Najwyższego w ramach postępowań kasacyjnych. Uza-

⁶² Wyrok TCE z 17 czerwca 2002 r., STC 141/2002.

⁶³ Wyrok TCE z 27 stycznia 1994 r., STC 28/1994.

⁶⁴ Wyroki TCE z 29 listopada 1999 r., STC 214/1999, z 5 listopada 2001 r., STC 223/2001, z 3 kwietnia 2006 r., STC 104/2006.

⁶⁵ Wyrok TCE z 28 lutego 2005 r., STC 45/2005.

⁶⁶ Wyroki TCE z 6 czerwca 2005 r., STC 142/2005, z 27 lutego 2006 r., STC 64/2006.

sadnienie ma nie tylko służyć perswazji (wyjaśnieniu motywów wyroku), ale także określać podstawy prawne rozstrzygnięcia, a tym samym umożliwić jego ewentualną kontrolę instancyjną⁶⁷. Artykuł 24 ust. 1 Konstytucji zakłada więc konieczność poddania kontroli orzeczenia wydanego przez sąd niższej instancji⁶⁸, przy czym trybunały są obowiązane do wydania orzeczenia reformatoryjnego, jeśli sąd, którego orzeczenie poddane jest kontroli, niezgodnie z prawem odmówił wydania orzeczenia co do *meritum*, a także wtedy, gdy orzeczenie to jest błędne⁶⁹. W ramach badania, czy nie doszło do naruszenia prawa do uzyskania orzeczenia co do istoty należy przeanalizować również sposób procedowania przez sądy wyższych instancji – naruszeniem art. 24 ust. 1 Konstytucji jest np. pominięcie w postępowaniu kasacyjnym faktów ustalonych w postępowaniu sądowym na wcześniejszych jego etapach⁷⁰.

IX.

Orzekanie co do istoty oznacza również, że argumenty podane przez sąd muszą mieć podstawę ustawową (co wynika z zasady podległości sędziego ustawom), gdyż w przeciwnym razie orzeczenie jest arbitralne⁷¹. Wymóg wybrania przez sędziego właściwej podstawy prawnej nie sprowadza się jednak jedynie do formalnych podstaw orzekania przez sąd *meriti*, ponieważ w orzecznictwie Trybunału jest on wiązany z zagadnieniem podległości sędziego ustawie. Dlatego też Trybunał stwierdzał naruszenie prawa do uzyskania orzeczenia co do istoty sprawy w sytuacjach, gdy sędzia nie stosował ustawy, uznając ją za niezgodną z Konstytucją⁷², zastosował przepisy niższego rzędu wydane przez administrację, co do których zachodziła wątpliwość

⁶⁷ Tak w wyrokach TCE z 13 października 1992 r., STC 143/1992, z 15 lutego 1993 r., STC 58/1993, z 10 czerwca 1994 r., STC 177/1994, z 12 grudnia 1994 r., STC 325/1994.

⁶⁸ Wyrok TCE z 13 października 1986 r., STC 116/1986.

⁶⁹ O. Ugalde Miranda, *Derecho a la tutela efectiva*, „Revista De Ciencias Jurídicas”, Universidad de Costa Rica 2005, nr 106, s. 14, <http://revistas.ucr.ac.cr/index.php/juridicas/article/viewFile/13338/12610> (10.02.2016).

⁷⁰ Wyrok TCE z 9 lutego 2004 r., STC 8/2004.

⁷¹ Wyroki TCE z 28 kwietnia 1988 r., STC 83/1988, z 9 października 2002 r., STC 173/2002.

⁷² Wyrok TCE z 9 października 2006 r., STC 290/2006.

co do przekroczenia władztwa regulacyjnego przez organ je wydający⁷³, nie zastosował analogii *legis*⁷⁴, nie zbadał, czy nie zachodziła konieczność wystąpienia z pytaniem prejudycjalnym do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej: TSUE)⁷⁵, albo zastosował prawo, którego stosowania – zgodnie z orzeczeniem TSUE – powinien był odmówić⁷⁶.

Prawo do orzeczenia co do istoty sprawy nie przysługuje, jeśli nie zostaną spełnione procesowe przesłanki jego realizacji, dlatego stwierdzenie niedopuszczalności postępowania nie narusza art. 24 Konstytucji, gdyż nie można orzekać w sprawie, w której nie istnieje formalna podstawa prawna wyrokowania⁷⁷.

Na marginesie należy zauważyć, że przedstawiciele hiszpańskiej nauki prawa konstytucyjnego procesowego krytycznie oceniają zawężenie obowiązku uzasadniania tylko do wyroków (*sentencias*) i postuluje się interpretowanie art. 119 ust. 3 Konstytucji rozszerzająco, tak by objąć tym obowiązkiem również inne rozstrzygnięcia sądowe. Taki kierunek wykładni jest powszechnie aprobowany zarówno w doktrynie⁷⁸, jak i orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego⁷⁹.

X.

Sądowa ochrona praw jednostki zależy w znacznej mierze od statusu prawnego sędziego i właściwości sądu. W piśmiennictwie hiszpańskim⁸⁰ oraz

⁷³ Wyrok TCE z 29 listopada 2004 r., STC 219/2004.

⁷⁴ Wyrok TCE z 26 września 2005 r., STC 239/2005.

⁷⁵ Wyrok TCE z 19 kwietnia 2004 r., STC 58/2004.

⁷⁶ Wyrok TCE z 2 lipca 2012 r., STC 145/2012.

⁷⁷ Tak w wyrokach TCE z 29 marca 1982 r., STC 11/1982, z 14 marca 1983 r., STC 19/1983, z 13 maja 1987 r., STC 55/1987, z 11 października 1988 r., STC 180/1988.

⁷⁸ J. Pérez Royo, *Curso de Derecho Constitucional*, Madryt 2003, s. 498; C. Milione, *El derecho a obtener una resolución de fondo en la jurisprudencia del Tribunal Europeo de Derechos Humanos y del Tribunal Constitucional español*, s. 14, <http://www.uco.es/derechoconstitucional/investigacion/documents/derecho-obtener-resolucion-cirio-milione.pdf> (10.02.2016).

⁷⁹ Tak np. wyroki TCE z 29 stycznia 2001 r., STC 24/2001, z 13 lutego 2006 r., STC 36/2006, z 3 kwietnia 2006 r., STC 107/2006, z 24 kwietnia 2006 r., STC 118/2006.

⁸⁰ J. Sánchez Pérez, *La tutela de los derechos sociales a través de la jurisprudencia del Tribunal Constitucional*, https://www.juntadeandalucia.es/empleo/carl/portal/c/document_library/

trybunalskim *acquis*⁸¹ zagadnieniu temu poświęca się wiele uwagi. Konstytucja Hiszpanii stanowi o prawie do sędziego powszechnego wcześniej określonego przez ustawę (*Juez ordinario predeterminado por la ley*). Artykuł 24 ust. 2 Konstytucji gwarantuje dostęp do właściwego organu sądowego⁸² i pełni podwójną rolę. Z jednej strony gwarantuje, że spory sądowe będą rozstrzygane wyłącznie przez sędziów, z drugiej – dzięki ewidentnemu związkowi z art. 117 Konstytucji stanowiącym, że niezawisli, nieusuwalni, odpowiedzialni i podlegli jedynie władzy ustawy sędziowie są władzę sądową – zapewnia niezależność i niezawisłość oraz fachowość w rozpoznaniu sporu.

Prawo do sędziego powszechnego wcześniej określonego przez ustawę wymaga, by właściwy organ sądowy został utworzony wcześniej, a jego kompetencja oraz reżim procesowy, w ramach którego działa, nie pozwalały na zakwalifikowanie go jako sądu szczególnego lub wyjątkowego⁸³. Wykluczone jest tym samym powoływanie sędziów *ad hoc*⁸⁴. Prawo to zakłada także uprzednie istnienie kryteriów o charakterze generalnym, dotyczących właściwości sądu, których zastosowanie pozwoli ocenić, który z sądów lub trybunałów jest właściwy do rozpoznania sprawy⁸⁵.

get_file?uuid=9cc99c5a-739b-4c16-8724-77311a447490&groupId=10128 (10.02.2016); J. González Caso, *Sobre el derecho al Juez imparcial (o sobre quien instruye no juzga)*, Madryt 2004; J. Picó Junoy, *La imparcialidad judicial y sus garantías: la abstención y recusación*, Barcelona 1998; J. Juárez, *La garantía a ser juzgado por un juez imparcial en materia penal*, <http://www.revistaprocesopenal.com.ar/LA%20GARANTIA%20A%20SER%20JUJGADO%20POR%20UN%20JUEZ%20IMPARCIAL%20%20EN%20MATERIA%20PENAL.pdf> (10.02.2016); L.A. Diego Díez, *El principio el que instruye no debe juzgar como garantía de imparcialidad en el enjuiciamiento penal*, „Poder Judicial” 1987, nr 8.

⁸¹ Wyroki TCE z 12 lipca 1982 r., STC 47/1982, z 9 maja 1994 r., STC137/1994, z 23 października 2006 r., STC 308/2006, z 21 listopada 2011 r., STC 183/2011, z 2 lipca 2012 r., STC 145/2012.

⁸² I. Díez-Picazo Giménez, *El derecho fundamental al juez ordinario predeterminado por la ley*, „Revista Española de Derecho Constitucional” 1991, nr 21, s. 80–81.

⁸³ Wyroki TCE z 14 lutego 1986 r., STC 23/1986, 29 września 1987 r., STC 148/1987, 20 czerwca 1991 r., STC 138/1991, 25 października 1993 r., STC 307/1993, 26 listopada 1996 r., STC 193/1996.

⁸⁴ Wyrok TCE z 8 listopada 1984 r., STC 101/1984.

⁸⁵ Wyroki TCE z 31 maja 1983 r., STC 47/1983, z 8 listopada 1984 r., STC 101/1984, z 25 września 1984 r., STC 147/87.

XI.

Analizując prawo do (*verba legis*) sędziego powszechnego należy podkreślić, że w hiszpańskim piśmiennictwie⁸⁶ i w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego⁸⁷ dokonuje się rozróżnienia na sędziego-organ (*juez-órgano*) i sędziego-piastuna urzędu (*juez-persona*). Konsekwencją tego podziału jest wprowadzenie gwarancji ustrojowych (instytucjonalnych) odnoszących się do sędziego jako organu państwa i związanych z osobą sędziego gwarancji personalnych, spośród których na pierwszy plan wysuwają się niezawisłość i bezstronność sędziego (*imparcialidad*) oraz szczególny tryb nominacyjny.

Gwarancja rozpoznania sprawy przez sędziego odnosi się do problemu podziału spraw między poszczególne wydziały sądowe. Trybunał przyjmuje, że każdy sędzia jest powszechny i każdy utworzony na mocy ustawy, stąd podział spraw jest sprawą wewnętrzną i organizacyjną⁸⁸, a z punktu widzenia Konstytucji wystarczy ustalenie ogólnych kryteriów podziału spraw⁸⁹. Sprawy dotyczące składu personalnego organu władzy sądowniczej są różnorodne, jednak Trybunał pozostawia władzy sądowniczej duży margines swobody organizacyjnej. Przykładowo w sprawie o sygn. STC 64/1997 Trybunał nie dopatrzył się naruszenia prawa do sędziego ustanowionego ustawą, do którego miało dojść ze względu na zmianę w toku procesu sędziego sprawozdawcy⁹⁰, podobnie nie narusza standardu konstytucyjnego udział w sprawie wspierającego sędziego głównego sędziego pomocniczego (*juez de apoyo*)⁹¹ ani też zastępstwo, które dopuszcza udział w postępowaniu innego sędziego niż sędzia prowadzący⁹².

Ustanowienie sędziego ustawą nie może być, co oczywiste, sprawowane wyłącznie do merytorycznej właściwości organu władzy do rozpoznania sprawy. Artykuł 24 ust. 2 Konstytucji wymaga również, by skład

⁸⁶ D. Córdoba Castroverde, *Algunas cuestiones relativas al derecho fundamental al juez ordinario predeterminado por la ley*, „Cuadernos de Derecho Público” 2000, nr10, mayo-agosto 2000, s. 92–94; I. Díez- Picazo Giménez, *El derecho fundamental...*, s. 80 i n.

⁸⁷ Wyrok TCE z 12 lipca 1982 r., STC 47/1982.

⁸⁸ Postanowienie TCE z 16 stycznia 1989 r., ATC 13/1989.

⁸⁹ Wyrok TCE z 11 lipca 1994 r., STC 205/1994.

⁹⁰ Wyrok TCE z 7 kwietnia 1997 r., STC 65/1997.

⁹¹ Wyrok TCE z 26 listopada 1996 r., STC 193/1996.

⁹² Wyroki TCE z 10 stycznia 1987 r., STC 97/1987 i z 12 marca 1991 r., STC 55/1991.

władzy sądowniczej był zgodny z prawem i by w każdym przypadku procedura nominacyjna sędziego spełniała przewidziane prawem warunki, gdyż wszelkie uchybienia w tym zakresie mogą naruszyć prawo do sądu⁹³.

XII.

Konstytucja poręcza prawo do sędziego powszechnego (*ordinario*). Z jednej strony zabrania istnienia sądów wyjątkowych, z drugiej umożliwia ustawodawcy szczegółowe określenie kompetencji sędziego powszechnego, którego właściwość wynika z podziału konstytucyjnych zrębów struktury władzy sądowniczej, kompetencji jej organów i prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, a także z podziału administracyjnego państwa⁹⁴. Sędzia powszechny to sędzia orzekający w obrębie różnych jurysdykcji (w sprawach cywilnych, karnych, administracyjnych, społecznych, a także – co wymagało dwóch wypowiedzi Trybunału⁹⁵ – wojskowych) i w ramach różnych właściwości (terytorialnej, funkcjonalnej).

Określenie sędziego ustawą oznacza, że ustawodawca tworzy organ sądowy, precyzuje jego kompetencje oraz zakres jurysdykcji⁹⁶. Ma on także obowiązek zrobić to wcześniej oraz przy pomocy kryteriów generalnych. Uprzedniość określenia kompetencji i procedury ustanowienia sędziego może być odnoszona do momentu wszczęcia procesu albo do momentu zaistnienia faktów, z którymi wiąże się postępowanie sądowe. Orzecznictwo Trybunału nie przesądziło tej kwestii, ale należałoby się chyba opowiedzieć za interpretacją, zgodnie z którą ustanowienie sędziego musi być uprzednie względem wspomnianych faktów, a nie wszczęcia postępowania, gdyż zapobiega to manipulacji w realizacji prawa dostępu do sądu.

⁹³ Wyrok TCE z 27 kwietnia 1984 r., STC 31/1983.

⁹⁴ Wyrok TCE z 16 grudnia 1987 r., STC 199/1987.

⁹⁵ Wyrok TCE z 6 lipca 1995 r., STC 113/1995, postanowienie TCE z 7 marca 1984 r., ATC 141/1984.

⁹⁶ D. Córdoba Castroverde, *op.cit.*, s. 101.

XIII.

Hiszpańskie prawo do sądu, określone w Konstytucji jako prawo do skutecznej opieki sędziów i sądów w zakresie realizacji praw i prawnie uzasadnionych interesów, jest prawem podmiotowym charakteryzującym się kilkoma cechami. Przede wszystkim należy podkreślić dość rozbudowaną treść przepisu poświęconego temu prawu, co pozwala na wydobywanie z niego wielu dalszych praw i określanie prawa do sądowej ochrony mianem „wiązki praw” (*haz*). Po drugie, dzięki szybkiemu zuniwersalizowaniu tego prawa i odniesieniu go do – innych niż prawo karne – dziedzin prawa art. 24 Konstytucji stał się źródłem prawa-„gwiazdy” (*derecho-estrella*) i znajduje się w centrum uwagi nie tylko doktryny prawa konstytucyjnego procesowego, prawa konstytucyjnego materialnego, ale także procesowego prawa karnego, cywilnego i administracyjnego. Jednak największe znaczenie dla zrozumienia hiszpańskiego spojrzenia na prawo do sądu ma uświadomienie sobie, że art. 24 Konstytucji przez ponad dwie dekady był przedmiotem niezwykle dynamicznej wykładni Trybunału Konstytucyjnego, którego orzecznictwo dotyczące prawa do sądu obejmuje kilkadziesiąt tysięcy orzeczeń. Hiszpańskie *amparo* przez lata traktowane jako trzecia instancja stało się szybko środkiem ochrony sądowej i sposobem na to, by procedurę sądową i orzecznictwo sądów powszechnych poddać pośredniej kontroli Trybunału Konstytucyjnego.

Trzeba więc podkreślić, że tak olbrzymie trybunalskie *acquis* powoduje, że nawet syntetyczne przedstawienie problematyki konstytucyjnego standardu praworządowego procesu jest w zasadzie niemożliwe w przeglądowym opracowaniu przygotowanym dla polskich czytelników, a większość z poruszanych problemów mogła zostać jedynie zasygnalizowana.

Literatura

Almagro Nosete J., *Poder judicial y Tribunal de Garantías en la nueva Constitución, Lecturas sobre la Constitución Española*, t. I, Madrid 1978.

Borrajo Iniesta I., *El derecho a la tutela sin indefensión (art. 24.1 CE): guión de cuestiones*, „Cuadernos de Derecho Público” 2000, nr 10.

Callejón F.B., *Manual de derecho constitucional*, vol. II, Tecnos, Madrid 2005.

- Córdoba Castroverde D., *Algunas cuestiones relativas al derecho fundamental al juez ordinario predeterminado por la ley*, „Cuadernos de Derecho Público” 2000, nr 10.
- Diego Díez L.A., *El principio el que instruye no debe juzgar como garantía de imparcialidad en el enjuiciamiento penal*, „Poder Judicial” 1987, nr 8.
- Díez-Picazo Giménez I., *El artículo 53.2 de la Constitución: interpretación y alternativas de desarrollo*, [w:] *Tribunal Constitucional, jurisdicción ordinaria y derechos fundamentales*, A. Oliva Santos y I. Díez Picazo Giménez, Madrid 1996.
- Díez-Picazo Giménez I., *El derecho fundamental al juez ordinario predeterminado por la ley*, „Revista Española de Derecho Constitucional”, enero-abril 1991, año 11, nr 21.
- Díez-Picazo Giménez I., *Notas sobre el derecho a la tutela judicial efectiva*, „Poder Judicial” 1987, nr 5.
- Díez-Picazo Giménez I., *Reflexiones sobre algunas facetas del derecho fundamental a la tutela judicial efectiva*, „Cuadernos de Derecho Público” 2000, nr 10.
- Díez-Picazo Giménez L.M., *Sistema de derechos fundamentales*, Madryt, 2013.
- González Caso J., *Sobre el derecho al Juez imparcial (o sobre quien instruye no juzga)*, Madryt 2004.
- Iglesias Canle C., *El derecho a los recursos en la jurisprudencia del Tribunal Constitucional*, „Dereit” 1995, vol. IV, nr 1.
- Borrajo Iniesta I., Díez-Picazo Giménez I., Fernández Farreres F., *El derecho a la tutela judicial efectiva y el recurso de amparo (Una reflexión sobre la jurisprudencia constitucional)*, Madryt 1995.
- Juárez J., *La garantía a ser juzgado por un juez imparcial en materia penal*, <http://www.revistaprocesopenal.com.ar/LA%20GARANTIA%20A%20SER%20JUZGADO%20POR%20UN%20JUEZ%20IMPARCIAL%20EN%20MATERIA%20PENAL.pdf>. (10.02.2016).
- Mata Canto A., *El derecho a la tutela judicial efectiva en la doctrina del Tribunal Constitucional (artículo 24 de la Constitución)*, Madryt, 1984.
- Milione A., *El derecho a obtener una resolución de fondo en la jurisprudencia del Tribunal Europeo de Derechos Humanos y del Tribunal Constitucional español*, <http://www.uco.es/derechoconstitucional/investigacion/documents/derecho-obtener-resolucion-cirio-milione.pdf>. (10.02.2016).
- Pérez Royo J., *Curso de Derecho Constitucional*, Madryt 2003.
- Picó Junoy J., *La imparcialidad judicial y sus garantías: la abstención y recusación*, Barcelona 1998.
- Ramos M.H., *El nuevo trámite de admisión del recurso de amparo constitucional*, Madryt 2009.
- Rebollo L.M., *Constitución española*, Navarra 2003.
- Romero Coloma A.M., *El artículo 24 de la Constitución: Análisis y valoración. El acceso a la justicia*, Barcelona, 1993.

Sánchez Pérez J., *La tutela de los derechos sociales a través de la jurisprudencia del Tribunal Constitucional*, https://www.juntadeandalucia.es/empleo/carl/portal/c/document_library/get_file?uuid=9cc99c5a-739b-4c16-8724-77311a447490&groupId=10128 (10.02.2016).

Ugalde M.O., *Derecho a la tutela efectiva*, „Revista De Ciencias Jurídicas”, Universidad de Costa Rica” 2005, nr 106.

Valdés Dal-Ré F., Casas Baamonde M.E., *Tutela judicial, competencia de la jurisdicción social y acceso al proceso de trabajo*, „Derecho Privado y Constitución” 1994, nr 4.

Vélez D.P., *Amparo constitucional en España: Estudio sobre una experiencia de dulce y agraz*, „Estudios Constitucionales” 2007, año 5, no. 1.